

245. MĚŘENÍ OHNISKOVÉ VZDÁLENOSTI SPOJNÉ ČOČKY

Potřeby: Optická lavice, spojná čočka, světelný zdroj, průsvitná šipka, stínítko, milimetrové měřítko.

Ohniskovou vzdálenost f spojné čočky lze spočítat ze zobrazovací rovnice pro tenké čočky

$$\frac{1}{a} + \frac{1}{b} = \frac{1}{f}, \quad (1)$$

jestliže změříme předmětovou (a) a obrazovou (b) vzdálenost. Pak z (1) obdržíme

$$f = \frac{ab}{a+b}. \quad (2)$$

Veličiny a , b se však dají jen obtížně změřit, a proto jejich měření různými způsoby obcházejí. Nejužívanější jsou:

① *Metoda Besselova* (obr. 83a). Mezi pevným předmětem Z a stínítkem S lze najít (jsou-li Z a S od sebe dostatečně daleko) dvě takové polohy C_1 , C_2 čočky, že na stínítku vznikne ostrý, jednou zvětšený, podruhé zmenšený obraz předmětu. Je-li $ZS = m$, $C_1C_2 = n$, je $a + b = m$, $a - b = n$, takže

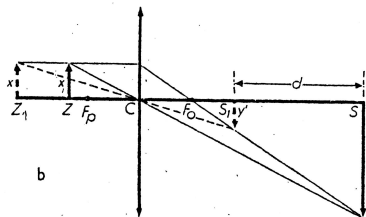
$$a = \frac{m+n}{2},$$

$$b = \frac{m-n}{2}.$$

Po dosazení do (1) vypočteme

$$f = \frac{(m+n)(m-n)}{4m}. \quad (3)$$

② *Metoda Abbeova* (obr. 83b). Při určitých pevných polohách Z a S najdeme takovou polohu C čočky, aby na S vznikl zvětšený ostrý obraz předmětu. Pak změříme velikost x předmětu a y obrazu a určíme zvětšení $z = \frac{y}{x}$. Při ne-

83. a) Ohnisková délka čočky metodou Besselovou, b) ohnisková délka čočky metodou Abbeovou

změněné poloze čočky přiblížíme stínítko S k čočce o délku d do polohy S_1 a vyhledáme takovou polohu předmětu (Z_1), aby opět vznikl ostrý zvětšený obraz, jehož velikost y' odečteme. Z čočkové rovnice pak obdržíme

$$f = \frac{d}{z - z'}. \quad (4)$$

Úkol: Změřte Besselovou a Abbeovou metodou ohniskovou délku spojky a přirovnajte výsledky.

Postup: Jako předmětu použijte při obou metodách průsvitné šipky, kterou vyříznete z tenkého tuhého papíru (popř. plechu) a vyříznutou část přelépíte bílým průsvitným papírem. Velikost šipky volte 20 až 30 mm. Šipku pak osvětlíte žárovkou zastíněnou tak, aby její světlo při měření nerušilo.

Při Besselově metodě volte různá m a určete vždycky příslušná n . Polohu předmětu, stínítka a čočky odčítejte na 0,1 mm.

Při Abbeově metodě volte různá d .

Tabulka pro měření Besselovou metodou:

Číslo měření	Poloha		$m = ZS$	Poloha		$n = C_1C_2$	f
	Z	S		C_1	C_2		
	mm	mm	mm	mm	mm	mm	mm

Tabulka pro měření Abbeovou metodou:

Číslo měření	Poloha			y	z	Poloha		$d = SS_1$	y'	z'	f
	Z	S	C			Z_1	S_1				
	mm	mm	mm	mm		mm	mm	mm	mm	mm	mm

Otázky:

1. Ze vztahu (2) lze určit ohniskovou vzdálenost tenké čočky graficky na milimetrovém papíře takto: Na osu x nanese nejprve předmětovou, na y obrazovou vzdálenost a body tak vyznačíme. Podruhé nanese na x obrazovou, na y předmětovou vzdálenost a opět vzniklé body spojíme. Obě spojnice se protnou v bodě, jehož obě souřadnice jsou stejné a určují svou velikost f . Odůvodněte, proč.

2. Odvoďte vztah (4).